

DOI: 10.33994/kndise.2024.69.31

УДК 343.98

Вікторія Юріївна Копитько

Аспірантка кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0002-4275-1390, e-mail: vkopytko@ukr.net

Володимир Миколайович Атаманчук

Кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-1464-7871, e-mail: atamannchukvlad@ukr.net

Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги

У статті розглядаються питання, пов'язані з проведенням і використанням судової товарознавчої експертизи в кримінальному провадженні. Автори описують підготовку та призначення судової товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги.

Ключові слова: *товарознавство; експерт, експертиза; судова товарознавча експертиза; спеціальні знання; форми використання спеціальних знань; експертний висновок.*

Постановка проблеми. Розслідування злочинів часто потребують застосування спеціальних знань у галузі товарознавства. Такі експертизи проводять у разі виробництва неякісної продукції, контрабанди товарів, а також у цивільних справах, коли обставини вимагають дослідження споживчих властивостей продукту, товару або сировини. Така спеціалізована експертиза дає змогу визначити відповідність об'єкта різним параметрам, характеристикам, різним ситуаціям і стандартам, пов'язаним зі споживчими якістьми.

Реалізація положень Закону України «Про судову експертизу» значно підвищила загальний рівень судово-експертної діяльності як важливої складової правосуддя. Незважаючи на те, що цей Закон містить

низку положень, які не втратили своєї актуальності з плином часу, він також потребує систематичного вдосконалення. Для розуміння природи судової товарознавчої експертизи першочерговим завданням є чітке визначення самого поняття судової товарознавчої експертизи та формулювання її завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання призначення і проведення судових експертиз розглядались у працях Л. Я. Ароцкера, О. М. Бандурки, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Т. В. Будько, Т. В. Варфоломєєвої, О. Ф. Волобуєва, Л. М. Головченко, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенка, Ю. М. Черноус, С. С. Чернявського та інших українських науковців, які зробили значний внесок у розвиток криміналістики та судової експертизи. Проте, особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, досліджені недостатньо.

Мета дослідження. Мета цієї наукової праці полягає у розкритті особливостей призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги.

Викладення основного матеріалу. Адекватні професійні та судові стандарти в Україні неможливі без розвитку теоретичних засад судової експертизи, розроблення нових методів фахового дослідження з метою впровадження результатів наукових досліджень у фахову практику та вдосконалення існуючих методів. Формування судово-експертних лабораторій відбувалося поступово, у міру ухвалення та застосування на практиці відповідного законодавства. У результаті було сформовано відповідну нормативно-правову базу, що регулює організацію та проведення судових експертиз. Ця нормативна база представлена Законом України «Про судову експертизу» і низкою підзаконних актів [4, с. 155].

Судова товарознавча експертиза — це метод збирання доказів, тобто фактичних даних, що мають значення для правильного встановлення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину, тобто неочевидних фактів, які можуть бути встановлені експертом-товарознавцем (спеціалістом) шляхом спеціального дослідження відповідного об'єкта. На стадії досудового розслідування товарознавча судова експертиза сприяє об'єктивності, повноті та всебічності пізнання подій та обставин злочину.

Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні та фінансові засади судово-експертної діяльності, орієнтуючись на максимальне використання науково-технічних та інших норм для забезпечення незалежного, компетентного та об'єктивного експертного правосуддя в Україні. Дослідження експертом конкретного предмета проводиться з метою отримання прикладних, а не наукових знань. Експертиза — це процедура, під час якої слідчий збирає докази за допомогою експерта. Експерт, спираючись на судження слідчого, самостійно досліджує необхідні предмети, зібрані під час процедури. По суті відбувається встановлення нових фактичних даних [5, с. 430].

Дослідження товарів не є застосуванням експертизи в будь-якій формі. Тому участь товарознавців-оцінювачів для надання допомоги слідчим і судам у проведенні процесуальних дій не можна назвати товарознавчим дослідженням, а результати такої спеціальної діяльності не мають доказового значення [7, с. 823].

Дослідження передбачає отримання нових фактів, які раніше були невідомі слідчому або суду і не можуть бути встановлені іншими способами (наприклад, показаннями очевидців). Іншими словами, товарознавча експертиза спрямована на виявлення фактичних даних, які можуть підтвердити (або спростувати) юридично значущі факти. Суть товарознавчої експертизи полягає в проведенні спеціальних досліджень інтелектуалами (експертами-товарознавцями). З точки зору експертизи в галузі товарознавства, проміжні результати, отримані на етапі аналізу та порівняння, — це нові факти, отримані товарознавцем під час дослідження, які потім можуть бути проаналізовані для формулювання остаточних висновків. Метою спеціального товарознавчого дослідження є не тільки констатація нових фактів об'єктивної дійсності, встановлених експертом, а й їхня професійна оцінка [1, с. 145].

Судова експертиза — це правова форма (правова форма спеціалізованого дослідження), за якої спеціалізовані товарознавчі знання використовуються для досягнення певних правових цілей. Основними ознаками судової експертизи є: а) надання інформації про об'єкт дослідження; б) отримання нових знань про об'єкт розслідування; в) спеціальні процесуальні форми (призначення, проведення та отримання результатів); г) процесуально-правова основа; д) підстави виникнення процесуальних правовідносин з приводу проведення судової експертизи; е) система судових експертиз має самостійне значення в системі кримінально-процесуального права [2, с. 358].

Поняття судової експертизи містить у собі два необхідні елементи: а) спеціальний (застосування спеціальних знань) і б) юридичний (дотримання процесуальних форм). Метою судової експертизи є отримання судових доказів (нових фактів, що мають значення для правильного вирішення кримінальної ситуації). Як правило, експертиза проводиться експертами (фахівцями) або групами експертів, спеціально уповноваженими державними органами (професійними організаціями), адміністративними органами (у межах їхніх повноважень), підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, а також об'єднаннями громадян щодо конкретних питань, явищ, процесів або предметів і складається з перевірки, аналітичного дослідження, кількісної або якісної оцінки [6, с. 291].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, слідчі з метою встановлення кількісних показників завданої шкоди ініціюють призначення низки експертиз, таких як: товарознавча, технічна експертиза документів, почерку та підписів, комп'ютерно-технічна, матеріалів, речовин та виробів,

інженерно-транспортна, транспортно-товарознавча тощо. Слідчими діями можуть бути: а) застосування товарознавчої експертизи у формі дослідження конкретного об'єкта і предмета; б) проведення слідчих дій товарознавцями-експертами за дорученням слідчих, судів і за клопотанням учасників кримінального судочинства; в) дотримання процесуальних форм під час проведення експертизи; г) отримання нової інформації (фактичних даних) та оформлення результатів у вигляді висновку товарознавця-експерта, що є одним із видів самостійних судових доказів. Перелічені особливості є важливими для розуміння природи товарознавчої судової експертизи та допустимості її результатів як судових доказів.

В основі будь-якої експертизи, в тому числі й судової, лежить саме дослідження: як зазначає у своєму дослідженні О. Шевченко, об'єктами дослідження в товарознавчій експертизі є різноманітні вироби товарного походження, зразки (взірці), матеріали кримінальних і цивільних справ, інша інформація [7, с. 345].

Об'єктами судової товарознавчої експертизи є реально існуючі або такі, що існували в минулому, товари (продукція), проби (зразки) і документи, які містять інформацію про товар (матеріали кримінального і цивільного судочинства), а також характеристики досліджуваного товару та різноманітні обставини, пов'язані з маніпуляціями з товаром (пакування, маркування, зберігання, транспортування тощо), але до об'єкта такої експертизи не можуть входити предмети, щодо яких відсутні ознаки, що визначають атрибуцію товару або його належність до певної товарної групи [3, с. 71].

Отже, можна зробити висновок, що об'єкт судової товарознавчої експертизи є унікальним для кожного виду (типу) судової експертизи, а його оригінальність є важливою ознакою для відмінності судової експертизи. Поряд із безпосереднім оглядом об'єкта (товару), маркуванням, зразками товарів, що перевіряються, криміналісти також мають справу з документами, що відображають стан товару і різні процеси, які відбуваються з ним під час товарної угоди. Такі документи дають додаткову інформацію про досліджуваний товар і також називаються об'єктами товарознавчої судової експертизи.

Об'єктами судової товарознавчої експертизи є: а) продукція товарного походження (промислові товари та продовольчі групи); б) сировина, напівфабрикати і допоміжні матеріали; в) тара та пакування торговельного призначення у вигляді нових зразків та зразків, що були у використанні; г) документи, що характеризують походження, вид, артикул, сорт, цілісність та інші показники товару; д) інші речові докази і матеріали для кримінального судочинства [8, с. 1055].

Судово-експертна діяльність провадиться національними професійними органами, їх місцевими відділеннями, муніципальними професійними органами, позаштатними судовими експертами та іншими фахівцями у відповідних галузях знань (спеціалістами) на умовах,

встановлених законодавством України [1, с. 148]. Судова експертиза проводиться на підставі постанови слідчого, який здійснює досудове розслідування або ухвали відповідного суду, а якщо експертизу проводять за клопотанням іншої особи, то на підставі договору. Експерти-товарознавці володіють спеціальними товарознавчими знаннями і використовують різноманітні наукові методи та засоби для встановлення об'єктивних фактів або винесення судження про факти, які є частиною, а в деяких випадках можуть відповідати предмету розслідування. Потім цей факт пов'язується з іншими фактами, які є поодинокими явищами чи подіями, але встановлюються внаслідок дій слідчого або судді (суду) в конкретному провадженні.

Одним із найбільш розповсюджених кримінальних правопорушень є ввезення на територію України боєприпасів за завищеною ціною та невідповідною якістю, невідповідністю параметрів та тактико-технічних характеристик, в межах розслідування яких призначається товарознавча експертиза гранатометів. Товарознавча експертиза гранатометів — це комплекс спеціальних дослідницьких робіт, спрямованих на вивчення гранатометів, їхніх частин, механізмів (вузлів) та їхньої взаємодії з метою одержання достовірної інформації про представлені на огляд об'єкти. Огляд гранатомета проводиться в результаті дослідження конструкції об'єкта, взаємодії його частин і механізмів (вузлів), визначення ремонтпридатності та (або) працездатності, методів виготовлення, виявлення дефектів (неправильної взаємодії частин, механізмів (вузлів)), наявних ушкоджень і можливих причин їх виникнення, встановлення фактичних даних, які стосуються справи.

Перевірці підлягають гранатомети багаторазового використання та конструктивно схожі з ними вироби. Під час проведення огляду гранатомета мають бути поставлені запитання, на які зазвичай необхідно відповісти з використанням спеціальних знань у відповідних галузях науки і техніки, щоб визначити, чи є цей об'єкт вогнепальною зброєю, дослідити стан об'єкта, ушкодження об'єкта, розв'язати питання щодо правильності або неправильності дій особи, провести трасологічну експертизу. У таких випадках, як правило, проводиться комплексна експертиза, при призначенні якої і при формулюванні питань, що підлягають дослідженню, слід консультуватися з експертами, що володіють спеціальними знаннями та навичками в області застосування гранатометів.

Експертиза артилерійської та ракетної зброї — це комплекс спеціальних дослідницьких робіт, спрямованих на вивчення ствольної вогнепальної зброї (калібру 20 мм і вище), ракетної та реактивної зброї, їх деталей, механізмів (вузлів) і взаємодії з метою отримання достовірної інформації про досліджувані об'єкти [1, с. 144]. У сучасному світі товарознавча експертиза саме такого виду зброї є актуальною для розслідування воєнних злочинів росії. Після ракетних атак на територію України спеціалісти проводять експертизи, які допомагають визначити вартість, найменування товарів, їх належність до класифікаційних категорій, спосіб їх виробництва.

Експертиза боєприпасів дає змогу визначити, чи придатні боєприпаси до використання, чи придатні вони для стрільби, тип і модель поданих боєприпасів та інші питання, які мають відношення до розслідування [7, с. 823]. Під час огляду вибухових речовин встановлюється приналежність предмета до вибухових речовин або речовин, які можуть бути використані як комплекти вибухових речовин, сліди останніх, загальна родова (групова) приналежність вибухових речовин (пороху).

Технічна експертиза документів для встановлення ознак підробки в митних та інших документах, виявлення способів їх зміни, встановлення змісту вилучених фрагментів (наприклад, відновлення первинного тексту підробленого технічного паспорта на транспортний засіб). Перевірка почерку для виявлення виконавців контрактів, інвойсів, митних накладних і митниць [9, с. 369].

У разі виявлення під час огляду місця події, обшуку або тимчасового доступу до речей і документів, а також у разі встановлення факту контакту підозрюваного контрабандиста з предметами, документами або пакувальними матеріалами, викинутими ним під час затримання, перевіряється все в цілому, по частинах. Частина певного предмета або речовини, знайдена або схожа на знайдений предмет, речовину. До того ж при розслідуванні цього виду злочинів часто проводяться такі перевірки: товарознавчі, фінансові, економічні, екологічні та матеріалознавчі, ґрунтознавчі, нафтопродуктів, паливно-мастильних матеріалів, запірних і запобіжних пристроїв, комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Загальною тенденцією в економічних злочинах є використання підроблених документів. Наприклад, було викрито і затримано злочинну групу, що спеціалізувалася на підробці документів, які використовувалися для контрабанди автомобілів і товарів іноземного виробництва. У результаті обшуку у підозрюваних було виявлено та вилучено предмети, які використовували для підробки документів на ввезені автомобілі: бланки закордонних технічних паспортів, товарні накладні, митні декларації, сканер, кольоровий принтер і комп'ютер, який містив файли для проставлення штампів і печаток на митних та інших документах. Під час допиту громадянин Ф. заявив, що протягом минулого року він використовував комп'ютер, сканер і кольоровий принтер, які він мав, для проставлення митних штампів на документах, привезених громадянином Р. Вони також копіюють митні штампи, які проставляються в паспортах громадян під час перетину кордону [6, с. 290].

Висновки. Вивчивши різні підходи до визначення об'єкта судової товарознавчої експертизи, можна дійти висновку, що об'єкт судової товарознавчої експертизи характеризується товаром, послугою, роботою, характеристиками товару, фактичним станом товару, ціною товару та іншою інформацією для споживача.

Доведено, що призначення судово-товарознавчих експертиз детально регламентовано чинним законодавством. Судова експертиза

розглядається як процесуальна дія, суть якої полягає в науково обґрунтованому дослідженні товарів, робіт і послуг судовими експертами за дорученням учасників кримінального судочинства та суду з метою встановлення товарних характеристик. Важливість призначення та проведення даного виду експертиз є одним із головних критеріїв притягнення осіб до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із незаконним використанням гуманітарної допомоги. Оскільки гуманітарна допомога в цей особливий час є необхідною для українців.

Перелік посилань

References

1. Комаха В. О., Стрілець Г. О. Напрямки діяльності судово-експертних установ в системі Міністерства юстиції України. *Збірник наукових праць Ізмайльського інституту водного транспорту*. 2017. Вип. № 2. С. 143—148.
 2. Криміналістика : підручник / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. Дніпропетровськ : Дніпропроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2014. 380 с.
 3. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові види громадської експертизи в Україні. *Експерт*. 2018. № 2. С. 67—76.
 4. Основи автотехнічної експертизи дорожньо-транспортних пригод : навч. посіб. / Р. Я. Качмар, Р. В. Зінко, В. Т. Придиба, І. С. Лозовий. Львів : КІНПАТРІ ЛТД, 2014. 156 с.
 5. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ, 2015. 432 с.
 6. Теорія доказів : підручник / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров; за заг. ред. В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.
 7. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 13-те, доповн. і перероб. Київ : Правова єдність, 2017. 824 с.
- Komaha, V. O., Strelets, G. O. (2017). Areas of activity of forensic expert institutions in the system of the Ministry of Justice of Ukraine. *Collection of scientific works IZMAIL Institute of Water Transport*. Iss. 2. Pp. 143—148 [in Ukrainian].
- Criminalistics (2014) : textbook. / K. O. Chaplinskyi, O. V. Luskatov, I. V. Pyrig, V. M. Pletenets, Yu. A. Chaplinska. Dnipropetrovsk : Dniprop. state University of Internal Affairs cases, Lira LTD. 380 p. [in Ukrainian].
- Nesterovych, V. F. (2018). Constitutional and legal types of public expertise in Ukraine. *Expert*. № 2. Pp. 67—76 [in Ukrainian].
- Fundamentals of autotechnical expertise of road transport accidents (2014). R. Ya. Kachmar, R. V. Zinko, V. T. Prydyba, I. S. Lozovyi. Lviv : KINPATRI LTD, 2014. 156 p. [in Ukrainian].
- Pyrih, I. V. (2015). Theoretical and Applied Problems of Expert Support of Pre-Trial Investigation. Dnipropetrovsk. 432 p. [in Ukrainian].
- Theory of evidence (2015) : textbook / K. V. Antonov, O. V. Sachko, V. M. Tertyshnyk, V. G. Uvarov / overall. ed. V. M. Tertyshnik. Kyiv : Alerta. 294 p. [in Ukrainian].
- Tertyshnyk, V. M. (2017). Scientific and practical commentary of the Criminal Procedure Code of Ukraine. Ed. 13th, Supplement. and alterations. Kyiv : Legal Unity. 824 p. [in Ukrainian].

8. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2020. 1056 с. Tertyshnyk, V. M. (2020). Scientific and practical commentary to the Criminal Procedure Code of Ukraine. Kyiv : A.S.K. 1056 p. [in Ukrainian].
9. Шевченко О. В. Поняття судово-товарознавчої експертизи. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень* : збірн. матер. кругл. столу (Київ, 21.11.2013). Київ : ННІПФЕКП НАВС, 2013. С. 365—370. Shevchenko, O. V. (2013). Notion of forensic commodity expertise. *Topical Issues of Technical and Forensic Support of Criminal Proceedings*. Mater. Round. (Kyiv, November 21, 2013). Kyiv : NIPFEKP NAIA. С. 365—370. [in Ukrainian].

Features of appointment and conduct of commodity examination during the investigation of crimes related to the illegal use of humanitarian aid

V. Kopytko, V. Atamanchuk

The article examines issues related to the conduct and use of forensic commodity examination in criminal proceedings. The authors describe the preparation and appointment and use of the results of forensic commodity examination in criminal proceedings. The concepts of special knowledge, subject, objects, procedural order of commodity examination in criminal proceedings are revealed. The concept and direction of use of forensic commodity expert examination in judicial proceedings are characterized. Having studied various approaches to the definition of the object of forensic commodity examination, it is possible to conclude that the object of forensic commodity examination is characterized by a product, service, work, product characteristics, the actual condition of the product, the price of the product and other information for the consumer. It has been proven that the appointment of forensic commodity expert examinations is regulated in detail by the current legislation. Forensic examination is considered as a procedural action, the essence of which is a scientifically based examination of goods, works and services by forensic experts on behalf of the participants of criminal proceedings and the court for the purpose of establishing the goods. The importance of appointing and conducting this type of examination is one of the main criteria for bringing people to criminal responsibility for crimes related to the illegal use of humanitarian aid. Since humanitarian aid is necessary for Ukrainians at this special time.

Keywords: commodity science; expert; expertise; forensic commodity expertise; special knowledge; forms of using special knowledge; expert opinion.

⇒ Копитько, В. Ю., Атаманчук, В. М. (2024). Особливості призначення та проведення товарознавчої експертизи під час розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 329—336. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.31.